

Implantatie (biventriculaire) pacemaker

U krijgt binnenkort een (biventriculaire) pacemaker. Dit gebeurt op de afdeling Hartkatheterisatie (HCK) in Rijnstate Arnhem. In deze folder leest u hier meer over.

Rijnstate

*Neem altijd uw
verzekeringsgegevens
en identiteitsbewijs mee!*

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Het gezonde hart	3
Hartritmestoornissen	3
Hartfalen	4
Wat is een pacemaker?	5
Informatie vooraf	6
Welke voorbereidingen treft u één week voor uw opname?	
Welke voorbereidingen treft u één dag voor uw opname?	
Wat neemt u mee naar het ziekenhuis?	
Welke voorbereidingen moet u treffen op de dag van uw opname?	
Bezoek op de afdeling Dagbehandeling	
De opname	8
Op de HCK	8
Complicaties	9
Na de ingreep op de afdeling Dagbehandeling	10
Leefregels voor thuis	11
Overige informatie	12
Ontslag	16

Inleiding

Het gezonde hart

De belangrijkste functie van het hart is het rondpompen van bloed door het hele lichaam. Zo worden alle organen voorzien van zuurstof en voedingsstoffen en ontdaan van afvalstoffen.

Het hart bestaat uit een rechter- en een linkerhelft. Beide harthelften bestaan uit een boezem en een kamer. Bij een hartslag trekken eerst de boezems samen om het bloed naar de kamers te pompen. De elektrische prikkel die hiervoor nodig is, ontstaat in de sinusknoop, die zich in de rechterboezem bevindt. Deze prikkel gaat eerst naar beide boezems en daarna naar de hartkamers. De beide kamers trekken tegelijk samen en pompen het bloed door het lichaam. Dit is een hartslag. Na een korte pauze begint deze cyclus opnieuw. Het hart klopt in rust ongeveer 60 tot 80 keer per minuut.

Hartritmestoornissen

Er is sprake van een ritmestoornis wanneer het hart te snel of te langzaam is of als de hartslag niet ontstaat bij de sinusknoop, maar elders in het hart. Ritmestoornissen kunnen worden veroorzaakt door bijvoorbeeld een onderliggende hartspierziekte, een hartinfarct of erfelijke/familiaire afwijkingen. Ritmestoornissen die ontstaan in de boezems zijn niet levensbedreigend. Hoewel deze stoornissen vaak een te hoge hartslag en veel klachten geven, blijven de hartkamers bij deze ritmestoornis goed samentrekken en treedt er nooit een hartstilstand op.

Iemand die al eens hartritmestoornissen heeft gehad, heeft een grotere kans op het opnieuw krijgen van ritmestoornissen.

Bradycardie

Bij bradycardie is er sprake van een te lage hartslag. De hartslag is dan minder dan 50 slagen per minuut. Dit kan worden veroorzaakt door schade aan de sinusknoop of verstoring van zijn elektrisch signaal. Het normale hartritme van een volwassene is meestal 60 tot 80 slagen per minuut. Bradycardie kan

zorgen voor vermoeidheid, duizeligheid of hartkloppingen. Een pacemaker kan dan de oplossing zijn. Bradycardie hoeft niet altijd behandeld te worden. Getrainde sporters kunnen als zij rusten ook een erg lage hartslag hebben.

Hartfalen

Hartfalen is een ernstige chronische ziekte. Bij hartfalen is er sprake van een verminderde pompfunctie. Het hart kan niet meer voldoende bloed rondpompen. Dit kan worden veroorzaakt door een stoornis van het elektrisch geleidingssysteem van het hart. Deze stoornis zorgt voor een vertraging in de geleiding van elektrische prikkels in het hart. Als gevolg hiervan trekt de wand van uw linkerkamer later samen dan de rest van de hartspeer. Dit wordt ook wel dyssynchronie van de linker hartkamer genoemd.

Hierdoor kan de pompcapaciteit van uw hart verminderen. Als gevolg van de verminderde pompfunctie van het hart krijgen weefsels en organen te weinig zuurstof en voedingsstoffen. Door onvoldoende doorbloeding van de weefsels en organen gaan deze vocht vasthouden. Het lichaam is zelf niet in staat om dit overtollige vocht uit te scheiden. Hierdoor ontstaan klachten, zoals kortademigheid, vermoeidheid, opgezette benen en voeten, chronische hoest en minder vermogen voor inspanning.

Wat is een pacemaker?

Uw behandelend arts heeft aangegeven dat uw ritme- of geleidingsstoornis kan worden behandeld door middel van een pacemaker. Een pacemaker is een klein apparaatje met een batterij, waaraan zogenaamde pacemakerdraden (leads) worden verbonden. De pacemakerdraden maken op hun beurt weer contact met het hart. De pacemaker houdt de hele dag de hartfrequentie in de gaten. Het is eigenlijk een soort computertje. Wanneer de hartslag te laag wordt, gaat de pacemaker elektrische pulsjes geven, waardoor het hart een normale hartslag krijgt. Hierdoor treden de klachten van een te lage hartslag niet meer op.

Er zijn verschillende soorten pacemakers. Afhankelijk van de onderliggende ziekte kan een pacemaker met één of twee draden worden geïmplant. De pacemaker wordt meestal onder de huid bij uw linker sleutelbeen geïmplant.

Biventriculaire pacemaker (CRT-P)

Een biventriculaire pacemaker kan eigenlijk alles wat een normale pacemaker ook kan. Daarnaast kan hij patiënten met hartfalen aan een betere pompfunctie helpen.

Bij een biventriculaire pacemaker worden twee of drie draden geïmplant: in de rechter boezem, de rechter hartkamer en in de sinus coronarius, een bloedvat dat aan de buitenkant van het hart van de linker hartkamer naar de rechter boezem loopt. Met behulp van deze extra draad kunnen de verschillende delen van de hartkamers weer gelijktijdig samentrekken (synchroon). De biventriculaire pacemaker geeft hiertoe via de extra draad voortdurend, en in het ritme van het eigen hart, elektrische impulsjes af aan de linker hartkamer en via de standaard pacemaker elektrode tegelijkertijd ook aan de rechter hartkamer. We noemen dit Cardiale Resynchronisatie Therapie (CRT).

Informatie vooraf

Welke voorbereidingen treft u één week voor uw opname?

- Vraag bij uw apotheek een medicijnoverzicht aan. Dit heeft u nodig op de dag van de opname.
- Controleer of u de vragenlijst al heeft opgestuurd. Op de achterkant van deze vragenlijst vindt u een andere vragenlijst over BRMO. BRMO is de afkorting voor bijzondere resistente micro-organisme. Alle bacteriën die ongevoelig zijn voor veelgebruikte antibiotica noemen we BRMO. Op basis van uw antwoorden over BRMO bepalen we of er extra voorzorgsmaatregelen nodig zijn voor uw opname.
- Breng zo nodig de trombosedienst op de hoogte van uw opname.
- Als u diabeet bent en u gebruikt insuline, adviseren wij u om contact op te nemen met uw diabetesverpleegkundige. De verpleegkundige bekijkt of uw insulinedosering moet worden aangepast, omdat u zes uur voor de implantatie nuchter moet zijn.
- Bij een implantatie van een pacemaker: u mag nog dezelfde dag naar huis. Wij raden u aan iemand te regelen die de nacht na de implantatie bij u blijft. Het ziekenhuis biedt geen mogelijkheid om vanwege niet-medische redenen te overnachten.
- Bij een implantatie van een biventriculaire pacemaker: na de ingreep moet u een nacht in het ziekenhuis verblijven.
- Autorijden is wettelijk niet toegestaan. Ook het reizen per fiets of openbaar vervoer de dag na de ingreep raden wij af. Regel daarom vervoer naar huis.

In de toegestuurde oproepbrief vindt u belangrijke informatie over uw opname. **Volg de instructies over de medicatie goed op!**

Welke voorbereidingen treft u één dag voor uw opname?

Neemt u het volgende mee naar het ziekenhuis:

- medicijnoverzicht van uw apotheek;

- indien van toepassing: doseringsschema van de trombosedienst;
- uw medicijnen voor de komende 24 uur;
- indien van toepassing: insulinepen en bloedsuikerapparaat;
- identiteitsbewijs;
- afsprakenkaart en oproepbrief;
- makkelijk zittende broek (zonder knoop en rits);
- makkelijke binnenschoenen, slippers of pantoffels. Eventueel warme sokken;
- een boek, tijdschrift, tablet of mobiele telefoon ter vermaak;
- nachtkleding en toiletartikelen.

Draag geen sieraden en verwijder eventuele (gel)nagellak en kunstnagels. Het is voldoende als u de nagellak of kunstnagel verwijdert van één vinger per hand. Dit is nodig om het zuurstofgehalte in uw bloed te kunnen meten. Gebruik geen bodylotion.

Welke voorbereidingen moet u treffen op de dag van uw opname?

- Voor de implantatie moet u nuchter zijn. U mag zes uur voor uw opname niets meer eten. Tot twee uur voor uw opname mag u nog heldere dranken drinken, zoals water, thee, appelsap of heldere limonade. Daarna mag u ook niets meer drinken. Als het nodig is om na dit moment nog medicijnen in te nemen, dan mag dit met een klein slokje water.
- Verwijder make-up en doe uw sieraden af. Gebruik geen bodylotion.
- U mag uw hoortoestel, bril of gebitsprothese blijven dragen tijdens de ingreep.
- U mag zich melden op het afgesproken tijdstip bij de balie van de afdeling A4. Wanneer er geen secretaresse aanwezig is, mag u plaatsnemen op één van de stoelen bij de lift.

Bezoek is niet toegestaan op de Dagbehandeling. Het is ook niet mogelijk om u op de Dagbehandeling te laten vergezellen door iemand.

Tijdens uw opname wordt eten en drinken voor u verzorgd. Op de Dagbehandeling wordt geen warme maaltijd geserveerd.

Op de Dagbehandeling zijn kluisjes aanwezig om uw (waardevolle) spullen in op te bergen. Het ziekenhuis kan echter niet aansprakelijk worden gesteld voor schade, vermissing of diefstal van uw eigendommen.

De opname

De verpleegkundige komt u bij de liften ophalen en neemt u mee naar de afdeling.

- Bij de opname wordt er een hartfilmpje gemaakt en uw bloeddruk gemeten. U krijgt een operatiejasje aan en zo nodig wordt uw borst geschoren.
- U krijgt een infuus met antibiotica.
- Nadat u bent opgenomen, wacht u totdat u aan de beurt bent. De verpleegkundige houdt u op de hoogte.
- Uw opnametijd is niet het tijdstip waarop de ingreep plaatsvindt. Het programma kan uitlopen door spoedgevallen of door uitlopen van het voorgaande behandelprogramma. Het kan zelfs voorkomen dat de ingreep moet worden uitgesteld naar een andere dag. Het ziekenhuis is niet aansprakelijk voor eventuele financiële gevolgen van dit uitstel.

Op de HCK

Als u aan de beurt bent, wordt u naar de hartkatheterisatiekamer begeleidt, waar u wordt opgevangen door het behandelteam. Het team bestaat uit een cardioloog, een technicus en twee hartkatheterisatieverpleegkundigen.

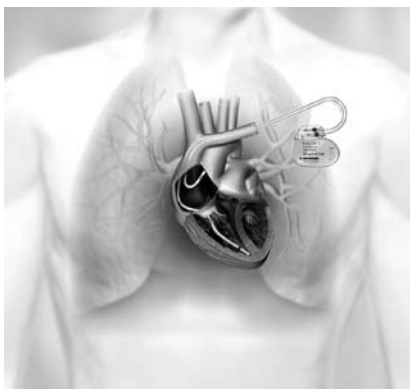
U mag plaatsnemen op de behandeltafel en u wordt aangesloten aan de bewakingsmonitor. Na het desinfecteren van de huid wordt u toegedekt met een steriel laken. U krijgt een plaatselijke verdoving, waarna de cardioloog een snede van vijf à tien centimeter onder het sleutelbeen maakt. Onder uw huid maakt hij een ruimte (pocket), waarin later de (biventriculaire) pacemaker

wordt geplaatst. Vervolgens schuift de cardioloog onder röntgendoorlichting via de sleutelbeenader de draad of draden naar de juiste plek in uw hart. Dit kan gepaard gaan met wat hartkloppingen.

De technicus meet met behulp van een computer of de draden op de juiste plaats in uw hart liggen en stelt de pacemaker in. Hierna plaatst de cardioloog de pacemaker in de pocket onder uw huid. De huid wordt gehecht met oplosbare hechtingen en de wond wordt afgedekt met een pleister.

Na de behandeling kunt u nog vragen stellen aan de arts. De duur van de ingreep hangt af van verschillende factoren. Het is daarom moeilijk om aan te geven hoe lang de ingreep duurt.

Complicaties

Hoewel een implantatie van een (biventriculaire) pacemaker meestal zonder problemen verloopt, willen wij u toch informeren over de mogelijke complicaties die kunnen optreden. De cardioloog heeft dit van tevoren met u besproken. De cardioloog, die de ingreep aanvraagt, weegt de kans op deze complicaties altijd af tegen de voordelen van de ingreep.

Mogelijke complicaties zijn:

- Ontsteking van de wond en/of de ruimte onder de huid waar de

(biventriculaire) pacemaker ligt.

- Bloeduitstorting bij de wond. Deze verdwijnt meestal vanzelf na een paar dagen.
- Klaplong: bij het aanprikken van de ader waar de draden doorheen worden geschoven, kan per ongeluk in het longvlies worden geprikt, waardoor een klaplong ontstaat.
- Tamponade: dit is een bloeding in het hartzakje veroorzaakt doordat de draad door de hartwand heen prikt.
- Hartritmestoornissen door het inbrengen van de draad in de rechterhartkamer.
- Beschadiging van het bloedvat onder het sleutelbeen.
- Losraken van de draden van de hartwand kort na de implantatie.
- Beschadiging van een draad.
- Decubitus op de plaats van de pacemaker: dit is een beschadiging van de huid, die optreedt als gevolg van constante druk door de pacemaker.
- In zeer zeldzame gevallen: overlijden.

Na de ingreep op de afdeling Dagbehandeling

Wanneer de implantatie klaar is, gaat u terug naar de afdeling Dagbehandeling. De verpleegkundige controleert uw bloeddruk, hartslag en de wond. Ook wordt er een hartfilmpje gemaakt. U wordt enige tijd aan de monitor bewaakt. Mocht u pijn of andere klachten krijgen, meldt u dit dan bij de verpleegkundige. Uw medicijngebruik blijft onveranderd. Als er iets verandert, dan geeft de arts of verpleegkundige het aan. Voordat u naar huis gaat, krijgt u instructies voor thuis.

Na een pacemaker implantatie

Na de implantatie wordt er een röntgenfoto gemaakt om te controleren of de draden van de pacemaker op de juiste plaats in het hart liggen.

U mag dezelfde dag naar huis. Wij raden u aan iemand te regelen die de nacht na de implantatie bij u blijft. Het ziekenhuis biedt geen mogelijkheid om

vanwege niet-medische redenen te overnachten.

Mocht het om medische redenen nodig zijn dat u langer moet blijven, dan wordt u overgeplaatst naar de afdeling Hartziekten of de Hartbewaking. Hier geldt een andere bezoekenregeling dan op de Dagbehandeling.

Na een biventriculaire pacemaker implantatie

Omdat u een nachtje in het ziekenhuis moet verblijven, wordt u in de loop van de dag/avond overgeplaatst naar de afdeling Hartziekten. Het kan ook zijn dat u direct na de ingreep naar deze afdeling gaat. Op de verpleegafdeling geldt een andere bezoekenregeling dan op de Dagbehandeling. De dag na de ingreep wordt er een röntgenfoto gemaakt om te controleren of de draden van de biventriculaire pacemaker op de juiste plaats in het hart liggen

Leefregels voor thuis

- De draden moeten vastgroeien in uw hart. U mag daarom vier weken uw arm niet boven uw schouder heffen. Het is ook belangrijk dat u geen grote of plotselinge bewegingen maakt met die arm en dat u met die arm niet rekt, strekt of voor of achter het lichaam steunt. Ook het tillen van dingen zwaarder dan vijf kilogram raden wij af.
- De eerste 24 uur kan de wond nog gevoelig zijn. U mag tegen de pijn paracetamol innemen.
- De hechtingen waarmee de wond is dichtgemaakt, lossen vanzelf op.
- De wond moet zeker drie tot vijf dagen droog blijven. U mag wel douchen, maar u moet voorkomen dat er water op de wond komt. Wanneer de wond goed dicht is, mag deze pas weer nat worden.
- De tweede dag na de ingreep mag de pleister eraf. Als er hechtpleisters op de wond zitten, mag u deze ook verwijderen.
- Tijdens de eerste afspraak op de poli wordt besproken of u mag autorijden, werken en sporten.
- Wij raden u aan om uw pacemakerpaspoort bij u te dragen. U krijgt dit via de post.

Overige informatie

Controleafspraak

Na de implantatie komt u regelmatig bij de technicus en de cardioloog voor controle. De eerste keer ongeveer veertien dagen na de implantatie, dan weer na twee maanden en vervolgens nog één keer per jaar. Tijdens de controle wordt via telemonitoring (draadloos contact) de werking van uw pacemaker en het energieniveau van de batterij gecontroleerd. Als het nodig is, wordt uw pacemaker anders ingesteld. Als het energieniveau onder een bepaalde waarde komt, dan wordt de pacemaker vervangen. Dit gebeurt ruim op tijd, voordat de batterij 'leeg' is. De levensduur van de pacemaker is tien tot twaalf jaar.

Leven met een pacemaker

Het leven met een pacemaker is niet veel anders dan het leven zonder. De pacemaker vormt bijna nooit een belemmering om te doen wat u voorheen ook deed. Het is verstandig uw hart niet extra te belasten door roken, overgewicht en gebrek aan lichaamsbeweging. Hoewel u een veelzijdig en actief leven kunt leiden, zijn er dingen waar u rekening mee moet houden.

Centrale landelijke pacemakerregistratie

De gegevens van uw pacemaker, uw persoonlijke gegevens, uw ziektegeschiedenis, de implantatiedatum en het ziekenhuis, worden vastgelegd bij de Nederlandse Hart Registratie.

Autorijden

Wettelijk gezien zijn er geen beperkingen wat betreft het besturen van een personenauto na een pacemakerimplantatie. Voor personenauto's (rijbewijzen van de categorieën A1, A2, A, B en B+E) is het niet nodig om bij het CBR te melden dat u een pacemaker heeft. Wanneer u beroepschauffeur bent van een vrachtwagen of bus (rijbewijzen van de categorieën C, C1, C+E, C1+E, D, D1, D+E en D1+E), dan moet een onafhankelijk medisch specialist met kennis en ervaring op dit gebied eerst een rapport opstellen. Deze specialist wordt door het CBR aangewezen.

Uw cardioloog heeft een voorlichtende, adviserende en begeleidende rol ten aanzien van uw rijgeschiktheid. Het kan daarom zijn dat uw cardioloog u op basis van uw gezondheid een ander advies geeft dan hierboven staat beschreven.

Sport

In principe is het mogelijk om met een pacemaker te wandelen, te fietsen en te sporten. Alleen bij contactsporten, zoals vechtsporten en balsporten, is er een kleine kans dat een harde klap of trap op de plek waar de pacemaker zit, schade veroorzaakt aan de pacemaker. Sportduiken met een pacemaker wordt afgeraden.

Elektrische en magnetische apparaten

Hoewel pacemakers beschermd zijn tegen invloeden van buitenaf, kunnen hele sterke elektrische of magnetische apparaten de werking van een pacemaker beïnvloeden.

- Huishoudelijke apparaten, zoals de magnetron of elektrische oven, geven geen problemen.
- Veiligheidspoortjes en bodyscans op vliegvelden of in winkels zijn veilig,

maar blijf er niet onder staan en loop rustig door. Het is mogelijk dat een poortje reageert op de metalen delen van de pacemaker. Daarom is het verstandig om altijd uw pacemakerpaspoort bij u te dragen. Wanneer het alarm afgaat, kunt u deze tonen.

- Voorzichtigheid is geboden bij MRI-scanners. Sommige pacemakers kunnen, onder bepaalde voorwaarden, in de MRI. Vertel uw behandelend arts altijd dat u een pacemaker heeft. Het is belangrijk dat u elke behandelend (tand)arts of therapeut inlicht over uw pacemaker, zodat ze bepaalde apparaten bij u uit de buurt kunnen houden.
- Mobiele telefoons. Wij raden u aan bij het gebruik de telefoon vast te houden aan de kant waar de pacemaker niet zit. Doe de telefoon ook niet in het borstzakje van uw overhemd aan de kant waar de pacemaker zit.

Reizen

Wij raden u aan om uw pacemakerpaspoort mee te nemen op vakantie en deze bij u te dragen. Op deze pas staat alles over uw pacemaker, ook in het Engels.

Seksualiteit

Een hartaandoening en het krijgen van een pacemaker is een ingrijpende gebeurtenis voor u en uw partner. Dat is niet altijd gemakkelijk. Hierdoor kan voor u beiden seks een bron van bezorgdheid worden. Dit is niet nodig. Wanneer u en uw partner er weer aan toe zijn, kunt u weer vrijen. Dit is niet gevaarlijk voor uw hart.

Seksueel functioneren is afhankelijk van de lichamelijke en emotionele conditie. Hoewel uw pacemaker bijdraagt aan uw lichamelijke conditie, betekent het niet dat het meteen ook emotioneel beter met u gaat. Het duurt even voor u alles weer kunt en durft. Praat met uw partner over uw gevoelens. Neem de tijd om samen het vertrouwen weer terug te krijgen.

Gevoelens rond seksualiteit - angst, schaamte, verdriet, boosheid - kunt u beter niet onderdrukken. Bespreek het in ieder geval met uw partner en eventueel met uw huisarts of cardioloog.

Zwangerschap

Een zwangerschap hoeft met een pacemaker geen specifieke problemen op te leveren. Tijdens de zwangerschap en het baren wordt er geen ander ritme van uw hart gevraagd dan ervoor of erna. Bespreek een eventuele kinderwens met uw cardioloog.

Verzekeringen

Voor het afsluiten van een basisverzekering voor ziektekosten mag het dragen van een pacemaker niets uitmaken. De basisverzekering is voor iedereen gelijk en wordt door de overheid bepaald.

Voor aanvullende ziektekostenverzekeringen geldt uw pacemaker als een extra gezondheidsrisico. De zorgverzekeraar mag u van deze verzekering uitsluiten of een hogere premie vragen.

Uw pacemaker kan problemen opleveren bij een levensverzekering of het aanvragen van een hypotheek. Voor de verzekeringsmaatschappij of de bank betekent uw pacemaker dat u een hartkwaal heeft en dus een verhoogd gezondheidsrisico. U mag ook niet verzwijgen dat u een pacemaker heeft, want dan kan de maatschappij achteraf een vergoeding of uitkering weigeren, ook als hetgeen er gebeurd is, niets met uw hartprobleem te maken heeft.

Werkhervatting

Wanneer u uw werk kunt hervatten, hangt af van vele factoren en verschilt per persoon. Na de ingreep kunt u dit, als dit van toepassing is, met uw cardioloog bespreken. Uiteindelijk bepaalt uw bedrijfsarts wanneer u uw werk weer kunt hervatten. Op grond van uw pacemaker mag de bedrijfsarts u niet arbeidsongeschikt verklaren, zelfs niet gedeeltelijk. In sommige bedrijfstakken kan apparatuur met elektrische of magnetische velden gevaar voor uw pacemaker opleveren. Dit kan zo zijn bij onder andere apparatuur met zware transformatoren. Bespreek met uw cardioloog en pacemakertehnicus wat voor u een veilige afstand is.

Wanneer u bij sollicitaties merkt dat mensen terughoudend zijn vanwege uw pacemaker, stel dan voor dat zij contact opnemen met uw cardioloog. Die kan eventuele zorgen of twijfels wegnemen.

Overlijden

Als de drager van een pacemaker overlijdt, blijft de pacemaker zijn werk doen, maar het hart reageert niet meer. De pacemaker moet voor de crematie of begrafenis uit het lichaam worden verwijderd. Dit is wettelijk verplicht. Dit hoeft niet meteen na het overlijden te gebeuren.

Als de drager in het ziekenhuis overlijdt, wordt de pacemaker in het mortuarium verwijderd. Als de drager thuis overlijdt, haalt de begrafenisondernemer de pacemaker uit het lichaam.

Lotgenotencontact

Harteraad is de patiëntenvereniging voor hart- en vaatpatiënten en hun naasten.

Telefoonnummer: 088 - 111 1600

Website: www.harteraad.nl

Ontslag

U krijgt binnen twee weken een brief met de vervolgafspraken via de post.

Bij problemen kunt u de eerste 24 uur contact opnemen met:

Pacemakerpoli: 088 - 005 7993 (tijdens kantooruren)

Eerste Hart Hulp: 088 - 005 6117 (buiten kantooruren)

In een acute situatie: bel 112

Bij Rijnstate kunt u telefonisch en voor de meeste specialismen via www.rijnstate.nl uw afspraak maken.

Rijnstate,
uw ziekenhuis in de
regio Arnhem, Rheden
en De Liemers.

 @rijnstate

 facebook.com/rijnstate

Rijnstate

Postbus 9555

6800 TA Arnhem

T 088 - 005 8888

E info@rijnstate.nl

www.rijnstate.nl